

Lendvay Kamilló és a jazz

Lendvay Kamilló másfél évvel halála előtt egy a Bálint Házban elhangzott beszélgetés során így kezdte el mesélni élettörténetét: „Apám a Magyar-Olasz Bank tisztviselője volt Berettyóújfalun. Remekül zongorázott, édesanyám is jól játszott: Makk Károly papájának mozijában, ahol akkoriban némafilmek mentek, ő volt a zongorista. Azt játszott, ami éppen eszébe jutott, és amit tudott. Szüleimet egy négykezes hozta össze a moziban, így születtem én.”¹ Nem hivatásos, de mindkét oldalról zenei tehetséggel megáldott családba született tehát a magyar zeneszerző-karmester, akinek tehetségét szülei egészen fiatal korában fedezték fel. Bár zenei tanulmányai klasszikus alapokon fekszenek – Molnár Antal ajánlására Varró Margit, majd Kálmán György tanította zongorázni – előadói pályafutását jazz-zongoristaként kezdte. A gazdasági világválság illetve szüleinek válása, majd édesapjának 1944-ben bekövetkezett halála után anyagi problémákkal kellett Lendvaynak szembenéznie. Ebben az időben kezdett el jazzt játszani. „Alakítottunk egy dixieland zenekart, és az iskolai bálokon játszottunk. Vasárnaponként meg orgonálhattam. Megkértem a kántort, hadd üljek le egy kicsit improvizálni. Azt mondta, rendben van, de ha kezdődik a szentmise, akkor csapj a billentyűk közé!”²

A háborút követően, 1947–1949 között különböző jazz-zenekarokban, így az akkor valódi sztárként emlegetett Chappy, vagyis Orlay Obendorfer Jenő együttesében játszott.³ Chappy volt az első olyan magyar jazzmuzsikus, aki jelentős nemzetközi karriert futott be. 1943-ban megjelent *Jazzdobbal a világ körül* című önéletrajzi kötete⁴ néhány évtized alatt az európai jazzkutatás egyik alapművé vált. A jazzdobos karriere sok más pályatársával együtt parkett-táncosként indult, s később big band zenekarával is főként tánczenét játszottak.⁵ Lendvay zeneakadémiai felvételét is többek közt itt szerzett improvizációs készségeinek köszönhette: „Egyszer olyan műsorszámot próbáltunk, amelyben egy táncospár illegett-billegett a színpadon, és nekem Debussy Clair de lune-jét kellett játszanom. Szépen begyakoroltam. Eljött az este, kezdődött az előadás, és én ott álltam megfürödve. A reflektorokat ugyanis eloltották, de nem tudtam a darabot kívülről. Nem estem pánikba, hanem ugyanabban a hangnemben és Debussy stílusában végigimprovizáltam a számot. Este, amikor hazamentem, szépen leültem és leírtam. Másnap elvittem Viski Jánoshoz a Zeneakadémiára. Meghallgatta, és azt mondta: jöjjön el a fölvételre, én magát fölveszem. 1949-ben az úgynevezett előkészítő osztályba kerültem, ugyanis akkor még nem tudtam az összhangzattant, amit az első két évben kellett megtanulni.”⁶ Lánya, Lendvay Judit elmondása szerint édesapja később, az ötvenes években is nagy élvezettel játszott jazzt, s mindvégig remekül tudott improvizálni, legyen szó jazzről vagy klasszikus zenéről.

¹ Bársony Ágnes: „Legfőbb eszköz a radír”. *Muzsika* 2015. május. 26.

² Ibid.

³ Fentebb idézett interjújában a következőket írja: „Az improvizáció sokat használt a jazzjátékomnak is. Akkorra már a nemzedékem egyik jó jazz-zongoristája voltam, olyanokkal játszottam egy zenekarban, mint Chappy. Orlay Jenőnek hívták egyébként, és olyan muzsikus volt, aki mindent tudott a szakmáról.” Ibid.

⁴ Orlay Jenő (Chappy): *Jazzdobbal a világ körül*. Budapest: Nyomtatta May János Nyomdai Műintézet Rt., 1943.

⁵ Simon Géza Gábor: *A zenetudomány mostohagyermek. A jazz és hatása Magyarországon 1920–1950*. Budapest: MMA, 2016. 173–174.

⁶ Bársony, 2015. 26.

A művet a Lendvay-hagyatékban egy kottavázlatban,⁸ illetve egy kazettás felvételen⁹ találtam meg. A ragtime műfajára egyébként a szöveg *Sebaj, ha rongyom rámegy* sora is utal, hiszen a rag rongyot jelent.

Négy évvel később, 1988-ban komponálta a Magyar Rádió megrendelésére az Országos Fafűvós Zenei Verseny kötelező előadási darabjaként a *Tiszteletem Mr. Goodman!* című aforisztikus rövidségű szólóklarinet művét. Lendvay maga által írt műismertetőjében a következőket olvashatjuk: „Címével a világhírű amerikai klarinétművész, Benny Goodman iránti tiszteletemet fejeztem ki, aki meggyőzően bizonyította, hogy az igazi muzsikusk számára a klasszikus zenei stílusok és a jazz egységes világ. A mintegy 5 perces darab szabadon formált rondo. Utolsó harmadában rövid, ironikus idézet utal Gershwin *Rhapsody in Blue* művére.”¹⁰ Balogh József klarinétművész egy 1997-es lemezén felvette a művet, s rövid műismertetőjében írt is róla: „A szólóklarinetra szánt egytétéles mű a Magyar Rádió fafűvós versenyére készült, s hozzám – mint az említett verseny győzteséhez, aki szívesen és rendszeresen játszik jazzt – igen közel áll. A szerző vérbeli jazzmuzsikus, darabjában markánsan érvényesül a swing lüktető ritmusa, a goodmani jazzklarinétozás atmoszférája.”¹¹ Mindkét szövegből kiderül, hogy Lendvay nem csak tisztelője, de tudója is mind a klasszikus, mind a jazz improvizációnak. Zeneileg a legmarkánsabb jazzes vonás valóban a swingre jellemző szinkópáló ritmus, versenydarab jellegét pedig a különleges játékmódok – például torokból képzett frullato – és természetesen a virtuozitás jelzik.

Tiszteletem Mr. Goodman! (1988)

⁸ MTA BTK ZTI 20-21. Századi Zenei Archívum Lendvay Kamilló-gyűjtemény.

⁹ Ibid. A kazetta felirata szerint a cimbalom szólómot Szakály Ágnes játssza. Ugyanezen a kazettán megtalálható a *Concertino Semplice* és a *További nyolc pökhendi ötlet* felvétele is, amelyek feltételezhetően egy koncerten hangzottak el.

¹⁰ Gépelt kézirat. Ibid.

¹¹ Balogh József: *Contrasts. Hungarian Clarinet Music. Műsorfüzet. Budapesti Klarinét Center. CDBKLC 0198.*

Lendvay hagyatékában két olyan mű is található, amelyet a magyar zeneélet kiemelkedő jazz-muzsikusaiknak dedikált. Kronológiai sorrendben az első az 1996-ban Dés Lászlónak komponált *Szopránszaxofonverseny*, amely a források közt *Versenymű Désre* címen is szerepel. A két zenész 1994-ben, egy zeneakadémiai koncert kapcsán ismerkedett meg egymással. „A koncert után Lendvay Kamilló odajött hozzám. Egészen addig csupán egy távoli csodálója voltam, hiszen ő volt egy egyik legjelentősebb kortárs komponista. Gratulált és azt mondta, annyira lenyűgözte a játékom, hogy elhatározta, ír egy szaxofonversenyt amennyiben beleegyezem, hogy eljátszom. Ez akkora megtiszteltetés volt számomra, hogy szó szerint elakadt a lélegzetem. Ahogy sikerült visszanyernem nyugalmamat, repesve az örömtől igent mondtam.”¹² A kifejezetten jazzben és könnyűzenében jártas szaxofonművésznek írott mű a klasszikus és jazz világa közt mozog, így a szaxofon improvizáció érzését keltő szólója és a szigorú szerkesztésű fűga jól megférnek egymás mellett. Mind a kritikusok, mind Dés László nyilatkozata szerint nagy kihívást jelentett a szaxofonművész számára, amikor a fiatal Hamar Zsolt által vezényelt Állami Hangversenyzenekar élére kellett állnia. Egy interjúban Dés a következőket mondta: „Rettenetesen ideges vagyok. Óriási kihívás, hiszen a zeneszerző direkt nekem írta a darabot és három próba után kellene pódiumra állnom. A kesztyűt felvettem, de nem állítom, hogy túlságosan nyugodt vagyok. Egészen más a helyzet, mint amikor az ember olykor letér a maga választotta útról. Én eredetileg a Dzsesszben éreztem jól magam. De kirándulást tettem az LGT révén a rockzenébe, a filmes muzsikák világába és sanzonokat is írtam színészek számára. Amit most csinálok, az teljesen más, ezért is tartok tőle. Egy kórus és az Állami Hangversenyzenekar kísér majd. Most éjt nappallá téve gyakorlok, hogy lehetőleg minden a legnagyobb rendben legyen.”¹³ E belső bizonytalanságból valamennyit megérezhetett Breuer János is, aki egy kritikájában így fogalmazott: „Dés László alighanem életében először – de remélem, nem utoljára – mártózott meg egy Beethovenre meg Bartókra hitelesített nagyegyüttes hangzásában, s elbűvölő muzikalitással bizonyította: a zene egy és oszthatatlan.”¹⁴

Az egytétéles versenymű háromtagú formája során hat ellentétes karakter, toposz mutatkozik be, így például hallunk fűgát, korált, vagy bartóki hajszenét. Farkas Zoltán Muzsikába írt rövid recenziójában úgy fogalmaz: „a mű közönségsikere azt bizonyítja, hogy a zeneszerzői rutin akkor is megtermi gyümölcsét, ha nem párosul rendkívüli ihlettel. A szaxofonversenynek nemigen akadt tematikus mozzanata, amely ne tűnt volna ismerősnek az elmúlt évtized zenéjéből. Ám a sablonok kellő elrendezésben és biztos kézzel felrakva kerek kompozíció illúzióját eredményezik.”¹⁵ Breuer egy későbbi, szintén a Muzsika hasábjain megjelent, Lendvay versenyműveit tárgyaló írásában¹⁶ a szövegtelen kórus használatában Debussy szirénjeinek visszhangját fedezte fel, bár e zeneszerzési technika sem Kodály, sem Bartók számára nem volt idegen. A

¹² „After the concert, Kamilló Lendvay came up to me. Until then I was a distant admirer of his, he was one of the most prominent contemporary composers. He congratulated and said he was so impressed that he decided to write a saxophone concerto if I agree to play it! It was such a great honor that it literally rendered me speechless. As I regained my composure, I said yes, bursting with happiness.” <https://www.kamillolendvay.hu/quotations.html>. Legutóbbi megtekintés: 2019. január 14.

¹³ N.N.: „Szaxofondorlatok”. Az MTA BTK ZTI 20-21. Századi Zenei Archívum Lendvay Kamilló-gyűjteményében található újságkivágat fénymásolata, feltételezhetően a szerző saját sajtógyűjtéséből. A folyóirat címe, az oldalszám és a szerző nem szerepel a fénymásolaton.

¹⁴ Breuer János: „Versenymű Désre”. *Népszabadság* 1996. október 18. 15.

¹⁵ Farkas Zoltán: „Korunk zenéje '96. Megnyerő kép”. *Muzsika* 1996. december. 34.

¹⁶ Breuer János: „Bartók után szabadon. Lendvay versenyműveiről. *Muzsika* 1999. október. 48.

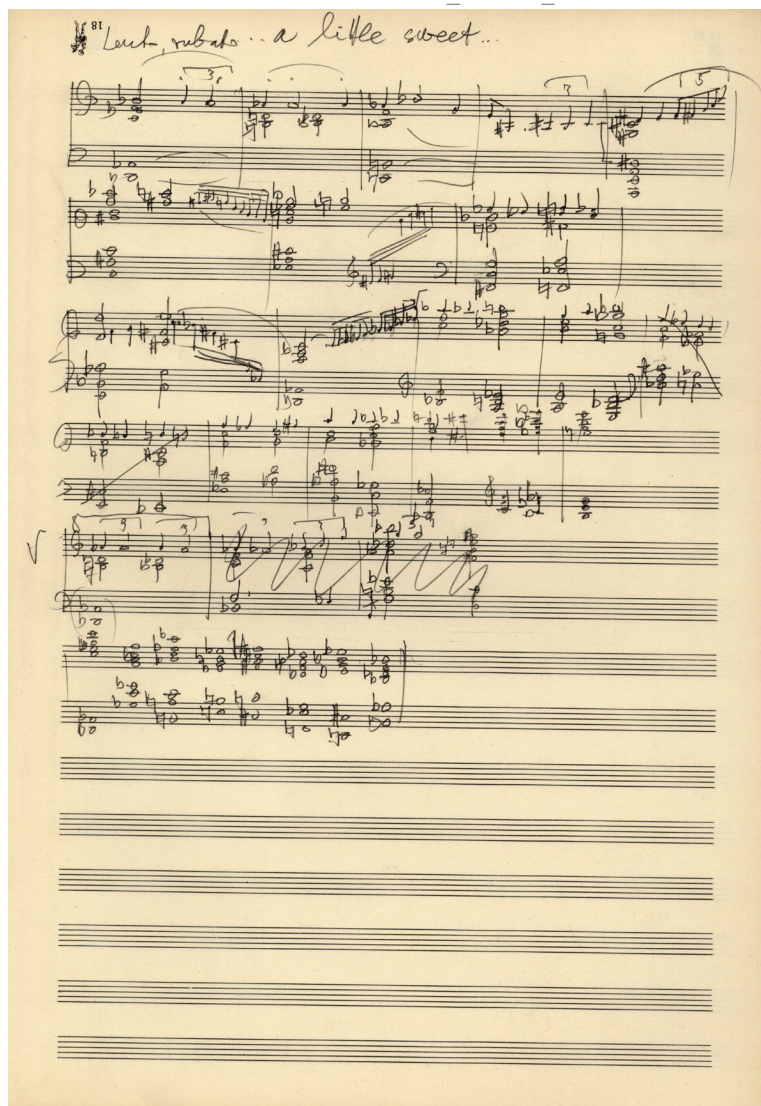
szaxofonszólam bár végigkomponált, olykor az improvizáció illúzióját hozza létre. Jó példa az első tétel fűgája arra, hogyan vált át a szigorúan szerkesztett zeneszerzői elv ugyanazon szólamban egy látszólag véletlenszerű rögtönzésbe.

A szaxofonversenyénél jóval nagyobb teret ad az improvizációnak a *Vázlatkönyv Szakcsinak* című zongoramű. Szakcsi Lakatos Béla kérdésekre elmesélte, hogy az 1970-es években ismerkedett meg az akkor Operettszínházban igazgatói posztot betöltő Lendvayval a *Piros karaván* című musical kapcsán, amelynek Szakcsi írta a zenéjét. Lendvaynak tetszett a cigány népdalokat is felhasználó darab, így műsorra is tűzte. Ettől kezdve rendszeresen átjártak egymáshoz, baráti kapcsolat alakult ki köztük. 1998-ban hat kis zongoradarabot, vagy ahogy ő fogalmaz, vázlatot írt a jazz-zongoristának, amelyre improvizálnia kellett. Lendvay hagyatékában egy *A Szakcsi, improvizációs etűdök* feliratú ceruzás vázlat¹⁷ és egy hangfelvétel¹⁸ található. A kottából egyes tételek hiányoznak, s a meglévők sem mutatják a végleges formát a Szakcsival készült hangfelvétellel összehasonlítva, így feltételezhető, hogy létezik egy ennél kiforrottabb kottás változat is. Az etűdök teljes joggal tekinthetők klasszikus értelemben vett jazzdaraboknak, s maga Lendvay is experimentális, modern zeneként tekintett rájuk. „Szabályosan, vagyis kottában pontosan leírt kompozíció helyett most, első ízben majdnem teljesen rábízom zenei ötleteimet az előadóra. A kottában mindösszesen hat rövidebb–hosszabb tematikus anyag áll rendelkezésre az előadáshoz, ebből kell ciklikus zongoradarabot formálni. A kísérlet talán izgalmas és érdekes lesz; érdekes, mert a »végeredmény« egyszerű és megismételhetetlen. És izgalmas, mert a kompozíció az előadó pillanatnyi ihletében születik. A hat tétel sorrendjét az előadóra bízom. Ha úgy dönt, hogy elhagy egy tételt, az is a rögtönzés szabadsága csakúgy, mint a motívumok formálása, a dinamikai arányok, vagy a faktúra alakítása.”¹⁹ A tételeknek nemcsak formája, de harmóniai is a jazz világához tartoznak, amely legkönnyebben talán a negyedik, *Kis édesség* – vagy ahogy a vázlatban szerepel *lento, rubato... a little sweet* – című darabban figyelhető meg.

¹⁷ MTA BTK ZTI 20-21. Századi Zenei Archívum Lendvay Kamilló-gyűjtemény

¹⁸ Ibid. A kazettán a következő feliratot olvashatjuk: Lendvay: Vázlatok Szakcsinak. Bemutató 1998. okt. 6. Nádor Terem. Korunk Zeneje

¹⁹ Gépelt kézirat. Ibid

Vázlatkönyv Szakcsinak – 4. tétel, Kis édesség (1998)

Lendvay egyetlen olyan műve, amelynek címében a jazz szó szerepel a Szegedi Szimfonikus Zenekar fennállásának negyvenedik évfordulójára írt 2009-es *Jazz-szimfónia*. Ezzel kapcsolatban tett nyilatkozata egyike azon kevés megszólalásának, amelyből kiderül, mit gondolt a jazzről: „Szeretem a jazz sokféle stílusát, a nagyzenekari jazzt, a big bandet éppúgy, mint a jazzkombót. Olyan zenét akartam írni, amely megidézi az eltűnt korok, Duke Ellington, Harry James, Glenn Miller szellemét, ami erőteljes, ritmusokban gazdag, olykor lírai, máskor ironikus, vagy ha kell, éppenséggel groteszk.”²⁰ A komponista hagyatékában találtam egy 1992-es kéziratot, amelynek címlapján a Symphony for a Jazz-Band (Muster) felirat szerepel.

²⁰ Lendvay Kamilló: „Jazz-szimfónia”. Műismertető. *Hangoló* 2010. március–április. 1.

The image shows a page of handwritten musical notation for a jazz band. The title is "Symphony for Jazz-Band (Madar)" by Kamilló Lendvay, dated 1992. The tempo is marked "Allegro vivace" with a metronome marking of 156. The score is written on five systems of staves. The first system is for Saxophone (Sax) and Piano (Piano). The second system is for Trumpets (Tps) and Trombones (Tbn). The third system is for Trumpets (Tps) and Trombones (Tbn). The fourth system is for Piano (Piano) and Percussion (Perc). The score includes various musical notations such as notes, rests, dynamics (p, mf, sf), and articulation marks. There are also some handwritten annotations and corrections.

*Symphony for Jazz-Band (1992)*²¹

A dokumentum egyfajta mintának tűnik, néhol jobban, néhol kevésbé részletezve a hangszerelést. Ami biztosan megállapítható, hogy az apparátus része a basszusgitár, zongora, harsonák, trombiták, öt szaxofon, xilofon és marimba. A darab jazzes jellemzői közé tartozik a hangszerelésen túl a szinkópáló ritmus, a gyakori metrumváltás és a meglepetésszerű motívika. A vázlat egy ponton félbeszakad, ám az aláírásból és a tollas, javítást szinte alig tartalmazó kézírásból arra következtethetünk, hogy a szerző tudatosan még nem akarta folytatni művét.

Tizenhét évvel később írt, befejezett *Jazz-szimfóniájának* hangszerösszeállításában a legjelentősebb szerepet az ütősök kapják: olyan különleges hangszerek is megtalálhatóak a partitúrában, mint a sín vagy a bongo dob. Basszusgitár nem, ellenben egy harmonika szerepel az akkordikus hangszerek között, mégis a jazzes hangzásért leginkább a szaxofon- és klarinétkórus felel. A mű két gyors- és egy mérsékelt tempójú táncételből áll. Ahogy Madarász Iván a Muzsikában megjelent recenziójában fogalmaz, ebben az esetben nem annyira egy jazz-darabról, sokkal inkább egy „különböző zenei nyelvek szintéziséből” születő

²¹ MTA BTK ZTI 20-21. Századi Zenei Archívum Lendvay Kamilló-gyűjtemény

kompozícióról van szó.²² A jazzre utaló elemek közé tartozik a ritmusközpontúság és a szinkópa uralkodó szerepe, az említett hangszerösszeállítás, a jazzes harmóniavilág és a groteszk hangvétel. A klasszikus vagy kortárs zene irányába a vonósok hangsúlyos szerepe, a forma, az improvizáció hiánya és egyes formák, így a fugato vagy a *Szopránszaxofonverseny*ből ismerős hajszazene használata mutat. E kettősség jól megfigyelhető a középső, tangó tételben, amely egyben visszautal más klasszikus, jazz iránt szintén érdeklődést mutató zeneszerzők, így például Sosztakovics vagy Stravinsky tánczenéire is. Természetesen e tétel végén kap szerepet – ha csak néhány ütem erejéig is – a harmonika.

Összességében elmondható tehát, hogy Lendvay pályafutását az akkor könnyűzenének számító jazz világában kezdte, és később sem idegenkedett a könnyedebb műfajoktól – erről nem csak a fent említett művek, de film- és színházi zenéi is árulkodnak – mégis, érett komponistaként megmaradtak e hatások nála egyfajta színezőelemként, érdekességként. E zenéjében rejlő többrétegűségről beszél egy *Jazz-szimfóniával* kapcsolatos interjújában is, amely méltó zárszava tanulmányomnak: „Meguntam a linkséget, a zenei blöfföt. Elegem lett a kortárs zene címszóba burkolt semmit mondásból, a hangszeres bűvészkedésből. Saját zenei világomon belül inkább fordulok ezúttal a jazz felé. Nem találtam ki semmi újat. Debussy, Stravinsky, Sosztakovics és mások is szerették a jazzt.”²³

²² Madarász Iván: „Jazz és 21. század”. *Muzsika* 2009. november. 23.

²³ Lendvay, 2010. 1.